

ทศชาติชาดก: วิวัฒนาการการสร้างสรรคภาพประกอบร่วมสมัย*

Ten Jatakas: The Evolution of Contemporary Created Illustrations

นิกร กาเจริญ
Nikorn Kacharoen
มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University, Thailand
E-mail: nikorn@go.buu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้ มีความมุ่งหมายเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้จากวิวัฒนาการการสร้างสรรคภาพประกอบร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับทศชาติชาดก ที่ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม รูปรอยและลายเส้นในการเผยแพร่สู่สาธารณชน ผลจากการสังเคราะห์องค์ความรู้จากข้อมูลที่หลากหลาย ตั้งแต่อดีตสู่ปัจจุบัน ทำให้ได้แก่นเนื้อหาสาระประโยชน์ที่สำคัญของชาดกในแต่ละเรื่อง นำไปสู่การสร้างสรรคภาพประกอบหนังสือเด็กชุด ทศชาติชาดก ในรูปแบบเฉพาะตนโดยเนื้อหาและภาพประกอบที่มีความเหมาะสมสำหรับเด็ก เพื่อการสื่อความหมายตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แฝงไว้ในชาดกในแต่ละเรื่องอันจะมีผลเชื่อมโยงกับประสบการณ์การใช้ชีวิตประจำวันให้แก่เด็กได้เกิดการเรียนรู้และเข้าใจง่ายขึ้น

คำสำคัญ: ทศชาติชาดก; วิวัฒนาการ; ภาพประกอบร่วมสมัย

Abstract

This academic article aims to synthesize knowledge from the evolutionary process of creating contemporary illustrations related to the "Ten Jatakas" folklore series, which promotes ethics, morality, visual art, and lines in the dissemination to the public. It results from the synthesis of knowledge from various sources, spanning from the past to the present. This contributes to the extraction of valuable content for each Jataka story, leading to the creation of illustrations in the "Ten Jatakas" series. These illustrations are tailored to be age-appropriate for children and convey the moral teachings inherent in

*ได้รับบทความ: 1 พฤศจิกายน 2566; แก้ไขบทความ: 16 มิถุนายน 2567; ตอรับตีพิมพ์: 30 มิถุนายน 2567
Received: November 1, 2023; Revised: June 16, 2024; Accepted: June 30, 2024

each Jataka story, which is linked to everyday life experiences, making learning and understanding easier for children.

Keywords: Ten Jatakas; Evolution; Contemporary illustrations

1. บทนำ

ชาดก เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ยิ่งใหญ่ของชาติซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพิจารณาเห็นความสำคัญว่าเป็นชาดกที่ได้ประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้า รวมทั้ง เป็นนิทานที่เป็นตัวอย่างอันมีคุณค่าสาระ สามารถนำไปเป็นข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตในสังคมได้เป็นอย่างดี นับว่าเป็นคุณประโยชน์อย่างมหาศาล ควรที่จะนำออกเผยแพร่ให้ประชาชนได้รับทราบและศึกษาค้นคว้าอย่างทั่วถึง (กรมศิลปากร, 2540, หน้า 9) สาระสำคัญในชาดกแต่ละเรื่อง นอกจากจะใช้เป็นหลักยึดในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ให้ข้อคิดทางศีลธรรมและให้คติธรรมจริยธรรมเช่น ความพยายามความเมตตา ความกตัญญูต่อพ่อแม่ผู้มีสัจจะและความเสียสละ เป็นต้น นอกจากนี้ ชาดก ยังมีอิทธิพลต่องานศิลปะและวัฒนธรรมที่วิจิตรงดงามของชาติหลายแขนง รวมทั้ง คติความคิดของคนไทยในอดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันนี้

ชาดกในพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆคือ ชาดกในนิบาต เรียกว่า “นิบาตชาดก” และชาดกนอกนิบาต เรียกว่า “ปัญญาสชาดก” 1) ชาดกในนิบาต หรือ นิบาตชาดก หมายถึง ชาดก 547 เรื่อง ที่มีอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถาชาดก

และคัมภีร์ฎีกาชาดก และ 2) ชาดกนอกนิบาต หรือ ปัญญาสชาดก หมายถึง ชาดกที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถา โดยมีพระภิกษุชาวเชียงใหม่ ได้นำเอานิทานพื้นบ้านไทยมาแต่งเลียนแบบชาดกในนิบาต ลักษณะการแต่งคัมภีร์ปัญญาสชาดกนั้น แต่งเป็นภาษาบาลีแบบร้อยแก้ว จำนวน 50 เรื่อง เช่น มโนราห์ สังข์ทอง เป็นต้น

หนังสือนิบาตชาดกฉบับแปลสมบูรณ์ทั้ง 547 เรื่อง มีอยู่ 4 ฉบับ คือ 1) ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ 2) ฉบับสำนักอบรมครูวัดสามพระยาโดยใช้ชื่อว่า “พระคัมภีร์ชาดกแปลฉบับ ส.อ.ส.” พิมพ์ในปี พ.ศ. 2493 3) ฉบับของ ส.ธรรมรักษ์ดี มี 5 เล่ม จบบริบูรณ์และฉบับสุดท้าย คือ 4) ฉบับมหาวิทยาลัย ซึ่งแปลรวมทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา ไว้ในเล่มเดียวกันมี 10 เล่ม นอกจากฉบับที่สมบูรณ์ดังกล่าวมาแล้ว ยังมี “ทศชาติชาดก” เป็นเรื่องเล่าการบำเพ็ญบารมีในสิบชาติที่โดดเด่นและสำคัญของพระพุทธองค์ มีบารมีทั้ง 10 เรื่อง เนื้อหาทศชาติชาดกจะมีความยาว และแฝงคติธรรมไว้มากมาย เพื่อให้การเรียบเรียงเนื้อหาชาดกให้เข้าใจได้ง่าย การศึกษาค้นคว้าเนื้อหาโดยย่อจากกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ที่ได้เรียบเรียงเนื้อหาไว้อย่างเหมาะสม และสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์เนื้อหาได้เป็นอย่างดี

ภาพที่ 1 หนังสือ นิบาตชาดก จัดพิมพ์ พ.ศ. 2539 หนังสือมหานิบาตชาดก ทศชาติฉบับชินวร จัดพิมพ์ พ.ศ. 2481 และหนังสือทศชาติ (ฉบับความย่อ) จัดพิมพ์ พ.ศ. 2518

ทศชาติชาดกหรือพระเจ้าสิบชาตินี้มีปรากฏอยู่ในมหานิบาตชาดกอย่างละเอียดพิสดาร นับเป็นชาดกทางพระพุทธศาสนาที่น่าสนใจอย่างยิ่ง แต่เนื่องจากมหานิบาตชาดกใช้ถ้อยคำที่เป็นสำนวนโวหาร และเต็มไปด้วยศัพท์ภาษาบาลี ทำให้อ่านเข้าใจยากต้องใช้เวลานานกว่าจะอ่านจบ จึงได้มีผู้เรียบเรียงถ้อยความจากมหานิบาตชาดก มาเล่าเป็นหนังสือขนาดใหญ่หลายสำนวน และแต่งขึ้นเป็นร้อยกรองก็มี เช่น ทศชาติ ของพระปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) เป็นต้น กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร เห็นว่าควรจะเรียบเรียง ชุด ทศชาติชาดก ฉบับความย่อ นี้ขึ้นเพื่อเป็นการแนะนำเรื่องพุทธสังเขป อันเป็นทางนำให้ผู้สนใจหามหานิบาตชาดกฉบับพิสดารอ่านต่อไป จึงมอบให้เจ้าหน้าที่แผนกอักษรศาสตร์และวรรณคดี กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์เรียบเรียงขึ้น (กรมศิลปากร, 2518)

ชาดก เป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากเป็นเรื่องที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งแฝงด้วยหลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นจำนวนมาก รวมทั้ง มีเรื่องราวเป็นนิทานที่เป็นแบบอย่างที่ดี ผู้อ่านสามารถนำไปเป็นข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตในสังคม ตลอดจน หลักธรรมใน มหานิบาตชาดก หรือ ทศชาติชาดก เป็นพื้นฐานในการศึกษาเรียนรู้ทางศีลธรรม และคติธรรมจริยธรรมได้เป็นอย่างดีดังนั้น ข้อมูลในส่วนนี้จะใช้เป็นหลักการและแนวทางในการวิเคราะห์องค์ประกอบด้านอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง กับเนื้อหาของเรื่องราวและวิวัฒนาการ การสร้างสรรค์ภาพประกอบร่วมสมัย

2. รุปรอยและลายเส้นภาพทศชาติชาดก

รูปรอยและลายเส้นภาพทศชาติชาดกในยุคสมัยต่างๆ ของไทยจากอดีตจนถึงปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึง ภูมิปัญญา วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม

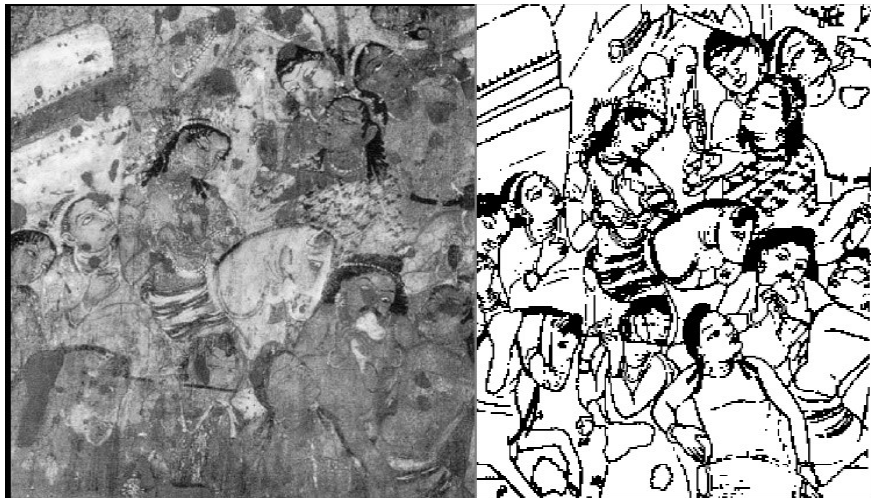

ค่านิยม และความเชื่อของคนในช่วงเวลานั้น ซึ่งมีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง และยังส่งผลต่อการสร้างสรรค์ผลงานในยุคปัจจุบัน การศึกษาพัฒนาการภาพประกอบเรื่องชาดกในแต่ละช่วงยุคสมัย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันย่อมนำไปสู่ความเข้าใจในการพัฒนาผลงานภาพประกอบให้ดียิ่งขึ้น

ภาพชาดกสมัยเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียสมัยก่อนประวัติศาสตร์ชาติไทย พื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของไทยในปัจจุบัน ได้ติดต่อทำการค้ากับประเทศอินเดียที่เป็นต้นกำเนิดพระพุทธศาสนาเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต

ซึ่งกันและกัน และมีการเผยแพร่คติความเชื่อต่างๆ โดยใช้ศิลปกรรมเป็นเครื่องมือมาแสดงให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เช่น งานจิตรกรรม งานประติมากรรมรูปเคารพศาสนสถาน วิหาร สถูป เจดีย์

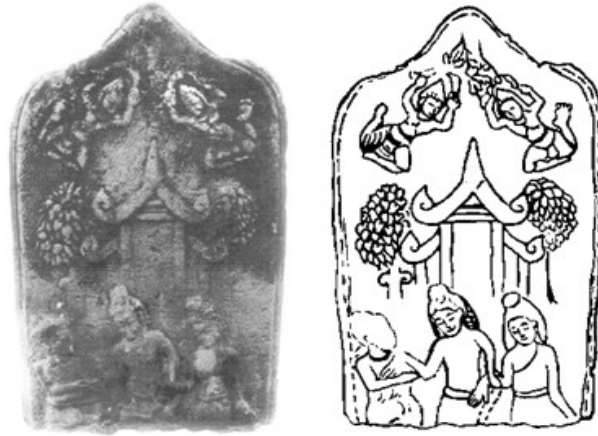
ในส่วนของพื้นที่บริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาดกเข้ามาพร้อมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนา โดยมีพื้นฐานทางศิลปกรรมร่วมกันกับวัฒนธรรมอินเดีย ภาพชาดก เรื่อง มหาชนกชาดก (Mahajanaka Jataka) ที่ถ้ำอชันตา (Ajanta) ประเทศอินเดีย ที่ส่งผลต่อต้นแบบการสร้างสรรคศิลปกรรมในกลุ่มชนในช่วงก่อนเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ในดินแดนประเทศไทย

ภาพที่ 2 พระมหาชนกชาดกค้นพบที่บริเวณผนังถ้ำอชันตา (Ajanta) หมายเลข 1 (Subramanian Swaminathan, 2011, p. 32)

ภาพชาดกสมัยทวารวดีในสมัยทวารวดีมีการเผยแพร่พระพุทธศาสนา และได้รับอิทธิพลศิลปวัฒนธรรมจากอินเดีย ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมแขนงต่างๆ ฯลฯ ศิลปะทวารวดีแพร่หลายอยู่ในดินแดนภาคกลาง

ของประเทศไทย ที่คาดว่ามิศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐม ไล่ไปจนถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เช่น ที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้ค้นพบใบเสมาศิลา สลักภาพนูนต่ำ พุทธประวัติ และชาดกต่างๆ

ภาพที่ 3 ใบเสมาสลักภาพนูนต่ำ เรื่อง พระเวสสันดรชาดก ตอน ยกพระนางมัทรีให้ท้าวสักกะเทวราช ติดตั้งอยู่ที่วัดศรีบุญเรือง อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์

ภาพชาดกสมัยสุโขทัยศิลปะสมัยสุโขทัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องชาดก ก็ยังมีหลงเหลือเพียงเล็กน้อย หลักฐานส่วนใหญ่ที่ใช้ในการศึกษาอ้างอิงก็คือ ภาพจำหลักลายเส้นบน

หินชนวน เรื่องชาดกที่ค้นพบในอุโมงค์ มณฑปวัดศรีชุม ตำบลเมืองเก่า จังหวัดสุโขทัย ชาดกแต่ละเรื่องเล่าถึงการบำเพ็ญเพียรในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า

ภาพที่ 4 ภาพจำหลักลายเส้นบนหินชนวน นิบาตชาดก ที่ค้นพบในอุโมงค์ มณฑปวัดศรีชุม

ภาพชาดกสมัยอยุธยาศิลปะสมัยอยุธยา จะมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาที่มีความ ประณีตและงดงามมาก แต่เป็นที่น่าเสียดายเมื่อ กรุงศรีอยุธยาถูกทิ้งร้างเมื่อคราวเสียกรุง ทำให้ผล

งานศิลปกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับชาดกยังมีหลง เหลืออยู่น้อยมาก ส่วนที่ยังเห็นเป็นร่องรอยให้ได้ ศึกษา คือ งานปูนปั้นภาพทศชาติชาดกที่วิหาร เก้าห้อง วัดไผ่ อำเภอบางบาล จังหวัดลพบุรี

ภาพที่ 5 งานปูนปั้นภาพทศชาติชาดกสมัยอยุธยา ณ วิหารเก้าห้อง วัดไผ่ โดยการนำเสนอภาพขยาย งานปูนปั้น เรื่อง พระเวสสันดรชาดก ตอน ชูชกมาทูลขอกันทาและชาลี (พาไปวัด, 2566)

ภาพชาดกสมัยรัตนโกสินทร์ภาพชาดก ของไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ จากอดีตจนถึง ปัจจุบันมีลักษณะเนื้อหา เรื่องราว รูปแบบที่หลากหลาย เนื่องจากสาเหตุหลายประการ ไม่ว่าจะเป็น สภาพของวิถีชีวิต ความเชื่อค่านิยม เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เป็นต้น ในแต่ละช่วงเวลาใน ยุคสมัยรัตนโกสินทร์ แบ่งได้เป็น 3 ยุค ดังนี้

1. ยุคเริ่มต้น (รัชกาลที่ 1-3) ช่วงยุคนี้ เป็นลักษณะศิลปะแบบประเพณี ที่มีรูปแบบ

อุดมคติ มีความประณีตที่สืบต่อกันมา โดยเนื้อเรื่อง กับภาพสัมพันธ์กัน มีความโดดเด่น งดงาม ด้วยลาย เส้นที่พลิ้วไหวการสร้างสรรค์ภาพผลงานตามความ ศรัทธาของหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา มีการแสดงออกผ่านรูปแบบอุดมคติ (Idealistic) หรือแบบกึ่งนามธรรม (Semi abstract) ระบายสี แบบเรียบแบน ทั้งรูปบุคคล และรูปทัศนียภาพของ สิ่งแวดล้อม เป็นภาพเล่าเรื่องจากด้านล่างขึ้นสู่ ด้านบน

ภาพที่ 6 ทศชาติชาดก เรื่อง พระเตมีย์ชาดก มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดกในสมุดข่อย วัดขนอน จังหวัดราชบุรี (จิตตระธานี, 2566)

2. ยุคปรับตัว (รัชกาลที่ 4-6) ภาพชาดกของไทยในสมัยนี้ เป็นศิลปะที่มีผลสืบเนื่องมาจากการติดต่อกับต่างประเทศทางตะวันตกมากขึ้น อิทธิพลของจิตรกรรมต่างประเทศทางตะวันตกก็เข้ามาภาพวาดตามแบบจิตรกรรมไทยแบบประเพณี ก็มีการผสมผสานแบบตะวันตก โดยยึดหลักความ

เหมือนจริง (Realistic) แสดงมิติความลึก ระยะใกล้-ไกล มีแสงเงา ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากภาพจิตรกรรมฝาผนังในวัดราชาธิวาสวิหารเรื่อง เวสสันดรชาดก ผู้ร่างภาพคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และนายคาร์โลรีโกลี (Carlo Rigoli) จิตรกรชาวอิตาลีเป็นผู้ลงสี

ภาพที่ 7 จิตรกรรมฝาผนังแบบปูนเปียก (Fresco) วัดราชาธิวาสวิหาร เรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์ที่ 2 หิมพานต์ (วิโชค มุกดามณี และคณะ, 2539, หน้า 224)

3. เริ่มเข้าสู่สมัยใหม่ (รัชกาลที่ 7-8) การปรับตัวเข้าสู่สมัยใหม่ และมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง มีหลักสูตรการเรียนการสอนศิลปะตามแบบอย่างตะวันตก จึงทำให้รูปแบบผลงานศิลปะในประเทศไทยเริ่มกว้างขวางขึ้น

ภาพผลงานชุด ทศชาติชาดก ก็ได้มีการจัดทำในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์เป็นชุดแผ่นภาพโดยสำนักงาน ส.ธรรมภักดี เป็นผู้จัดพิมพ์เผยแพร่ โดย พระเทพวชิรมิตร (ฉาย เทียมศิลปะชัย) เป็นผู้วาดภาพ

ภาพที่ 8 ชุดแผ่นภาพ เรื่อง “พระสุวรรณสามชาดก” “พระมหโสธชาดก” บริเวณที่มุมล่างซ้ายจะมีตราช่างสามเศียร และเขียนว่า ส. ธรรมภักดี (บาลีบุ๊กร, 2566)

ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2478-2490 ได้มีการจัดพิมพ์ชุดแผ่นภาพ “พระเวสสันดรพิสดาร” ที่ได้รับความนิยมจากประชาชนเป็นจำนวนมาก วาดโดยเหม เวชกร ซึ่งได้มีโอกาสได้พบกับ นายคาร์โลโรลีจิตรกรชาวอิตาลีที่เขียนภาพบนเพดานโดมในพระที่นั่งอนันตสมาคม โดยเป็นผู้สอนการวาดเส้น

และรูปแบบศิลปะแบบตะวันตกที่มีน้ำหนักและแสงเงา ทำให้ภาพมีมิติที่เน้นความสมจริงและสวยงามจัดพิมพ์โดย ศึกษาธิวัตรพระเชตุพนพิมพ์เผยแพร่เป็นพุทธบูชา พิมพ์ที่ Yee Tin Tong Printing Press, Ltd. ประเทศฮ่องกง ขนาด 28 x 40.5 เซนติเมตร จำนวน 40 ภาพ

ภาพที่ 9 ชุดแผ่นภาพ “พระเวสสันดรพิสดาร” (บาลีบุ๊กร, 2566)

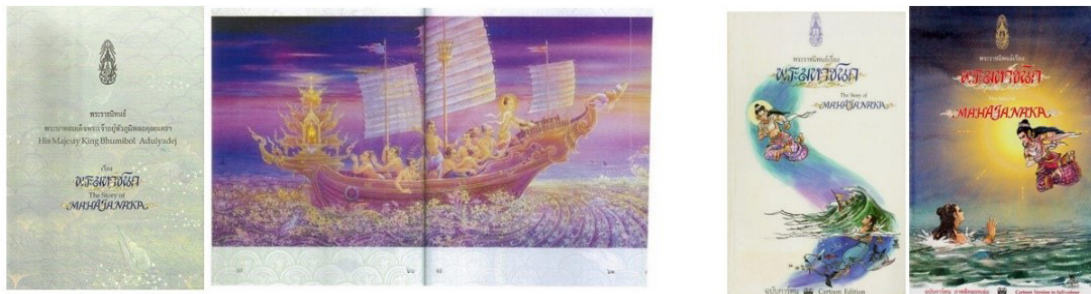
หนังสือทศชาติชาดกสมัยปัจจุบันในช่วงเวลานี้ภาพชาดกของไทย มีความอิสระในการนำ

เสนอแนวคิด รูปแบบและเทคนิควิธีการมากขึ้น การนำเสนอภาพผลงานไม่ได้อยู่เพียงภายในศาสน

สถานเท่านั้น หากแต่การนำเสนออยู่ที่การเจริญเติบโตของเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป เช่นกระแสสังคมในยุคดิจิทัล และเทคนิควิธีการที่หลากหลายทำให้มีการพัฒนาลักษณะเฉพาะของภาพขาดกสะท้อนมุมมองรูปแบบ และเทคนิควิธีการที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมโลกในยุคปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 2520 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงสดับรับฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (วิน ธรรมสางามหาเถร) ณ วัดราชผาติการาม เรื่อง “พระมหาชนก” แล้วพระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในแก่นสาระคุณธรรมจริยธรรมของชาดก แล้วทรงดัดแปลงเป็นพระราชนิพนธ์ เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้อ่านและเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น

มหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงสดับรับฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (วิน ธรรมสางามมหาเถร) ณ วัดราชผาติการาม เรื่อง “พระมหาชนก” แล้วพระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยในแก่นสาระคุณธรรมจริยธรรมของชาดก แล้วทรงดัดแปลงเป็นพระราชนิพนธ์ เพื่อให้บุคคลทั่วไปได้อ่านและเรียนรู้ได้ง่ายขึ้น

ภาพที่ 10 หนังสือพระราชนิพนธ์ เรื่อง “พระมหาชนก” และ “พระมหาชนก” ฉบับการ์ตูน (ร้านนายอินทร์, 2566)

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำริจัดทำภาพจิตรกรรมประกอบพระราชนิพนธ์เรื่อง “พระมหาชนก” โดยทรงมอบหมายให้ศาสตราจารย์เกียรติคุณ พิษณุ ศุภนิมิตรเป็นผู้ประสานงาน และออกแบบรูปเล่ม โดยมีศิลปินแห่งชาติ และศิลปินที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน มาร่วมวาดภาพสนองพระราชดำริ และในปี พ.ศ. 2542 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำริให้จัดทำหนังสือ “พระมหาชนก” ฉบับการ์ตูนวาดโดย ชัย ราชวัตร จัดพิมพ์โดย อมรินทร์

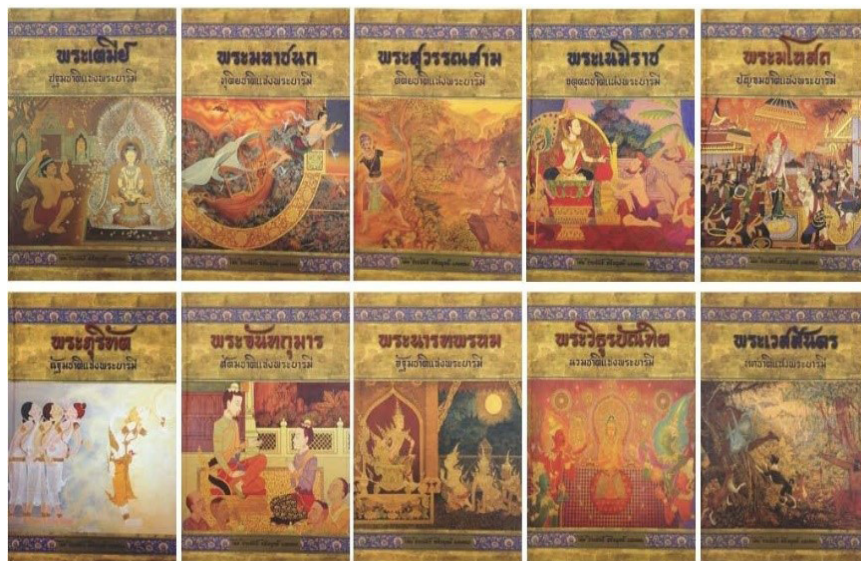
พรินต์ติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างสูง เพราะว่าภาพการ์ตูนกับเนื้อหาที่สามารถอ่านทำความเข้าใจได้ง่าย เหมาะสมกับผู้อ่านทั่วไป มีราคาถูกเพียงเล่มละ 35 บาท ทำให้มียอดขายมากกว่า 3 ล้านเล่ม จากปรากฏการณ์ยอดจำหน่ายหนังสือ “พระมหาชนก” ฉบับการ์ตูน ที่มีจำนวนมาก จึงทำให้นักพิมพ์ต่างๆ ได้เล็งเห็นช่องทางที่จะจัดพิมพ์หนังสือเรื่องทศชาติชาดก ในรูปแบบชุดหนังสือการ์ตูนในช่วงระยะเวลาต่อมา เพื่อตอบสนองกระแสความต้องการของผู้อ่าน

ภาพที่ 11 ชุดหนังสือภาพประกอบ ชุด ทศชาติชาดก จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์เพชรกระรัต (เพชรกระรัต, 2566)

ชุดหนังสือภาพประกอบ ชุด ทศชาติชาดก
จำนวนทั้ง 10 เล่ม จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์เพชร
กระรัตมีรูปแบบการสร้างสรรค์ภาพประกอบที่มี
ความวิจิตรตระการตาตามแบบดั้งเดิมในแนวทาง

ภาพจิตรกรรมไทยแบบประเพณี วาดภาพประกอบ
โดย นิตยา ศักดิ์เจริญ ซึ่งเป็นผลงานการรวบรวม
วาดภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดมากกว่า
20 แห่ง

ภาพที่ 12 ชุดหนังสือภาพประกอบ เรื่อง “ทศชาติแห่งพระบารมี” จัดทำโดย ชีระพันธ์ ลอไพบุลย์ และคณะ

จากภาพที่ 15 ชุดหนังสือภาพประกอบเรื่อง ทศชาติแห่งพระบาร์มี ชุดนี้ ทำขึ้นเพื่อทูลเกล้าฯ ถวาย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เนิ่งในวโรกาสพระชนมายุครบ 4 รอบ ในปี พ.ศ. 2545 โดยมีธีระพันธ์ โลไพบูลย์ เป็นผู้ดำเนินการจัดทำ และมีคณะผู้วาดภาพ ผู้ช่วยเขียนภาพจำนวนมากกว่า 40 คน รูปแบบภาพประกอบหนังสือเป็นภาพจิตรกรรมไทยแบบประเพณี ที่มีความร่วมสมัยในการออกแบบภาพ แนวคิด และเทคนิควิธีการ โดยผลงานในแต่ละเรื่องจะมีรูปแบบเฉพาะตนของผู้วาด

แต่ละท่าน ทำให้ผลงานภาพประกอบหนังสือทั้ง 10 เรื่อง มีความหลากหลายทางด้านรูปแบบ แต่ยังคงความเป็นเอกภาพของชุดหนังสือด้วยการจัดรูปเล่มหนังสือทุกๆ เล่มให้เหมือนกัน คือ การวางลวดลายเถาไม้ประดับที่ขอบหนังสือ การใช้ลักษณะตัวอักษร การออกแบบปกการวางรูปแบบของหน้าหนังสือ มีการใช้เทคนิคคอมพิวเตอร์ช่วยทำซ้ำในหน้ากระดาษ เป็นต้น จึงทำให้หนังสือภาพประกอบชุดนี้ มีอารมณ์ความรู้สึกในการดูภาพที่แตกต่างกัน แต่ยังคงความเป็นชุดหนังสือที่มีรูปแบบเดียวกัน

ภาพที่ 13 ชุดหนังสือ ชุด ทศชาติชาดก ฉบับการ์ตูน วาดโดย โอเม รัชเวชย์

จากปรากฏการณ์จำหน่ายหนังสือการ์ตูน “พระมหาชนก” ที่มีจำนวนมาก จึงทำให้มีการจัดพิมพ์ชุดหนังสือการ์ตูนลักษณะเดียวกันอย่างแพร่หลาย รวมทั้ง เรื่องทศชาติชาดก ฉบับการ์ตูน ที่จัดพิมพ์โดย อมรินทร์คอมมิกส์ (Amarin Comics) ในเครือบริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด

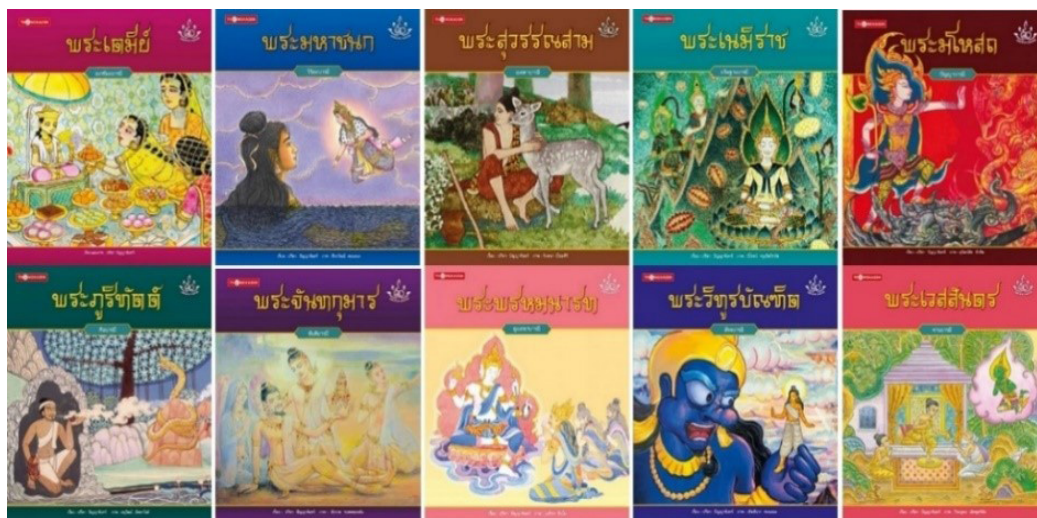
(มหาชน) ที่ใช้รูปแบบความเป็นการ์ตูนช่องแนวนิยายพื้นบ้าน กับการเล่าเรื่องที่ได้รับอิทธิพลจากการ์ตูนญี่ปุ่น ใช้เทคนิควิธีการวาดเส้นเล่าเรื่องเป็นฉากๆ แล้วใช้วิธีการสแกนภาพลงสี ไล่น้ำหนักด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์กราฟิก จัดพิมพ์ 4 สีบนกระดาษปอนด์ทั้งเล่ม

ภาพที่ 14 ชุดหนังสือการ์ตูน ธรรมะก่อนนอน ชุด ทศชาติชาดก จัดทำโดย สุฤกษ์ บุญกอง (www.2ebook.com)

ชุดหนังสือการ์ตูน ธรรมะก่อนนอน ชุด ทศชาติชาดก ทั้ง 10 เล่ม จัดทำโดย สุฤกษ์ บุญกอง และทีมงานการ์ตูน เลิร์นนิ่ง (Cartoon learning) โดย บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด ที่มุ่งผลิตผลงานในรูปแบบการ์ตูน และจัดทำสื่อสร้างสรรค์วัฒนธรรมการเรียนรู้แบบยั่งยืน ที่มีรูป

แบบและเทคนิควิธีการทางด้านคอมพิวเตอร์กราฟิก (Computer graphic) ด้วยการวาดเส้น (Drawing) แล้วใช้เครื่องสแกนเนอร์ (Scanners) สร้างภาพลายเส้นลงในเครื่องคอมพิวเตอร์ และลงสีด้วยโปรแกรมกราฟิก ผลงานที่เสร็จสมบูรณ์จะอยู่ในรูปแบบของภาพกราฟิกที่มีสีสันสดใส

ภาพที่ 15 ชุดหนังสือ ชุด ทศชาติชาดก จัดพิมพ์โดย สำนักพิมพ์ทองเกษม

ในปี พ.ศ. 2560 สำนักพิมพ์ทองเกษม ในเครือบริษัท นานมี จำกัด ได้จัดพิมพ์หนังสือภาพประกอบเทิดพระเกียรติ ชุด “ทศชาติ ราชธรรม” ดังภาพที่ 16 เพื่อให้ได้ศึกษาศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมจากเรื่องราว โดยมี 10 ศิลปินที่มีชื่อเสียงทางด้านจิตรกรรมไทย นักวาดภาพประกอบระดับมืออาชีพ ศิลปินรุ่นใหม่ รูปแบบภาพประกอบมีความหลากหลายทั้งแบบการ์ตูน แบบกึ่งเหมือนจริงแบบเหมือนจริง ตามความถนัดของผู้วาด จึงทำให้หนังสือภาพประกอบชุดนี้ มีอารมณ์ความรู้สึกในการอ่าน และดูภาพที่แตกต่างกันออกไปภายในแต่ละเล่ม

จากการศึกษาวิวัฒนาการการสร้างสรรค์ภาพประกอบ ชุด ทศชาติชาดก ส่วนใหญ่มักมีภาพ

ประกอบที่มีรูปแบบหนังสือภาพประกอบแนวจิตรกรรมแบบประเพณีไทยดั้งเดิมมีความวิจิตรงดงาม เนื้อเรื่อง และภาษาที่ใช้ก็ยากแก่การเข้าใจและจดจำ ความหมายแฝงในภาพประกอบที่ซับซ้อน จึงทำให้เด็กเข้าถึงคุณธรรม จริยธรรม ที่แฝงไว้ในหนังสือนิทานชาดกที่มีอยู่ในท้องตลาดได้ยาก ผู้เขียนจึงมีแนวคิดเกี่ยวกับหนังสือเด็ก แนวคิดเกี่ยวกับภาพประกอบชุด ทศชาติชาดก และแนวคิดการสร้างหนังสือเด็ก เพื่อนำเสนอแนวทางการสร้างสรรค์ต้นฉบับหนังสือเด็กชุด ทศชาติชาดก เพื่อใช้ในการจัดการวัฒนธรรมทางด้านคุณธรรม จริยธรรม ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่สำคัญยิ่งของเด็กและเยาวชนที่จะเป็นกำลังสำคัญของประเทศชาติในอนาคต

ภาพที่ 16 การสร้างสรรค์ภาพประกอบหนังสือเด็ก ชุด ทศชาติชาดก จัดทำโดย นิกร กาเจริญ

กระบวนการการสร้างสรรค์ต้นฉบับหนังสือเด็ก ชุดทศชาติชาดก โดยผู้เขียนสร้างเนื้อหาเรื่องราวที่เรียบง่ายเหมาะสมสำหรับเด็ก ซึ่งถ่ายทอดความประทับใจจากการรับรู้แสดงออกมาในรูปแบบหนังสือภาพสำหรับเด็ก โดยการศึกษารูปแบบพัฒนาการวาดรูปภาพและระบายสีของเด็กในแต่ละช่วงวัย

และกำหนดลักษณะการวางองค์ประกอบภาพตามรูปแบบจิตกรรมไทยแบบประเพณีจากข้อมูลที่ได้ศึกษารวบรวมมาในช่วงต้นมาใช้ในการสื่อสารภาพประกอบให้สัมพันธ์กับเนื้อหาและการนำเสนอออกมาเป็นหนังสือเด็กในรูปแบบเฉพาะตนได้ตามสมควรและได้วิเคราะห์การสร้างสรรค์หนังสือภาพสำหรับเด็กได้ดังนี้

ปกหลัง

ปกหน้า

ภาพที่ 17 ภาพประกอบหนังสือเด็กชุดทศชาติชาดก เล่มที่ 1 เรื่อง “ความอดทนของพระเตมีย์”

จากการศึกษาวรรณกรรม ทศชาติชาดก เรื่อง พระเทมีย์ชาดก แล้วนำมาเรียบเรียงเนื้อหาใหม่ที่เข้าใจได้ง่ายในชื่อเรื่อง “ความอดทนของพระเทมีย์” พระโพธิสัตว์บำเพ็ญเนกขัมมบารมี คือ การออกบวช การปลดปล่อยจากสิ่งยั่วเย้า การนำเสนอรูปแบบผู้เขียนต้องการให้ผู้สนใจหนังสือเด็กชุดนี้มีบทบาทอยู่สองฐานะ คือ ฐานะเป็นผู้อ่านเนื้อหาจากเรื่องราวและภาพในหนังสือและฐานะเป็นผู้เล่าเรื่องจากภาพในหนังสือให้กับผู้ฟังที่เป็นเด็กที่ยังอ่านหนังสือไม่คล่อง โดยทั้งสองฐานะ มีจุดมุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ความเข้าใจ และมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลิน

3. สรุป

จากข้อมูลเกี่ยวกับทศชาติชาดกสรุปได้ว่า แหล่งที่มาของชาดก เข้ามาพร้อมกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากอินเดียเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่ยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ชาติไทย ตามร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดี ตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดี ยุคสมัยสุโขทัย และยุคสมัยอยุธยา ที่มีต้นแบบศิลปวัฒนธรรม และศิลปกรรมแขนงต่างๆ มาจากประเทศอินเดียเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ เรื่อยมาจนมาถึงยุคปัจจุบันที่มีความหลากหลายในการพัฒนารูปแบบการนำเสนอเนื้อหา ที่เป็นไป

ตามการเปลี่ยนแปลงของกระแสนิยมในสังคมและความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี จึงทำให้เกิดการพัฒนาสื่อในรูปแบบต่างๆ เพิ่มขึ้นสู่กระบวนการการสร้างสรรค์หนังสือภาพประกอบสำหรับเด็ก เป็นการถ่ายทอดเนื้อหาเรื่องราวที่เหมาะสมสำหรับเด็ก ซึ่งเป็นการสื่อสารระหว่างผู้สร้างสรรค์กับผู้อ่านวัยเด็ก ซึ่งถ่ายทอดความประทับใจจากการรับรู้แสดงออกในรูปแบบหนังสือ ที่มีเนื้อหาและภาพประกอบที่เหมาะสมสำหรับเด็ก มาแทนการสื่อความหมายตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แฝงไว้ในชาดกในแต่ละเรื่อง

4. องค์ความรู้ที่ได้รับ

ผลสัมฤทธิ์ที่ได้จากการสังเคราะห์สรุป ร้อยและลายเส้นภาพทศชาติชาดกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันทำให้ได้หลักการการสร้างสรรค์ภาพประกอบหนังสือสำหรับเด็กที่เหมาะสมกับผู้อ่านในวัยเด็กโดยอาศัยหลักการทางด้านจิตวิทยาเด็กมาใช้สื่อสารเนื้อเรื่องกับภาพประกอบหนังสือเด็กที่เข้าใจได้ง่าย และมีความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินในการอ่านเพื่อการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่แฝงไว้ในชาดกในแต่ละเรื่องได้อย่างเหมาะสมตามกระบวนการในภาพดังนี้

ภาพที่ 18 องค์ความรู้กระบวนการในการพัฒนาหนังสือเด็ก ชุด ทศชาติชาดก

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2518). *ทศชาติฉบับความย่อ*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูพินิจสมาจาร (หลวงพ่อโต อินฺทโชโต). ชลบุรี: วัดนามะตูม.
- กรมศิลปากร, กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์. (2540). *หนังสือที่ระลึกงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เรืองนิบาตชาดก เล่ม 10*. กรุงเทพฯ: ศุภสภาลาดพร้าว.
- จิตตระธานี. (2566). *ชุดภาพจิตรกรรมบนสมุดข่อย วัดขนอน (หนังสือใหญ่) จังหวัดราชบุรี*. เข้าถึงได้จาก <http://www.jitdrathanee.com>
- บาลีบุ๊ก. (2566). *ภาพพระเวสสันดร*. เข้าถึงได้จาก <http://www.palibook.com>
- พาไปวัด. (2566). *วัดไผ่ จังหวัดลพบุรี*. เข้าถึงได้จาก <http://www.papaiwat.com>
- เพชรกระรัต. (2566). *ทศชาติชาดก*. เข้าถึงได้จาก <http://www.petchkarats.com>
- ร้านนายอินทร์. (2566). *พระมหาชนก*. เข้าถึงได้จาก <http://www.naiin.com>
- วิโชค มุกตามณี และคณะ. (2539). *ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-8*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- Subramanian, S. (2011). *Ajanta Paintings Appreciation of Mahajanaka Jataka Composition*. Delhi: Indian Institute of Technology.